

Projekt ako rekonštrukcia a revitalizácia skutočnosti (úvodný príspevok na seminár "Dvorana 2002")

Vážení prítomní !

Tohtoročnou "Pedagogickou Dvoranou" zdanlivo prerušujeme niekoľkoročnú súvislú reťaz tematiky "Hudba a...", v ktorej sme cez prizmu hudby hľadali jej súvislosti s inými aspektami a formami ľudského prejavu, reagovania na svet, využiteľné v pedagogickej práci. Mnohí z nás si určite pamätajú témy typu *Hudba v akcii, Hudba a pohyb, Hudba a divadlo, Vidím-počujem, Hudba a slovo...* Tentoraz sme - pre zmenu - do zorného poľa vyzdvihli umelecký (nielen hudobný) prejav detí a mladých ľudí, zrodený pod pedagogickým vplyvom a s ním azda trochu protirečivú a paradoxnú problematiku jeho prezentácie pre verejnosť. Prečo protirečivú? Prečo paradoxnú?

Nuž, osobne sa nazdávam, že v povahe pedagogiky obecne je práve to, že sa odohráva v tichosti, v pokojnom, premyslenom temporytme, v intimite, ktorá by sa nemala príliš stavať na špičky, aby ju zahliadol ktosi "zvonka", "odinakial"... V nás, pedagógoch, však drieme aj archetypálne očakávanie "Popolušky" - väčšinou síce vysedávame v kúte a hrabeme sa v zúfalej zmesi, ktorú nám osud a voľba zmiešali z popola a makových zrníčok, ale tajne dúfame, že priletia "holúbky" a pomôžu, že sa nakoniec objaví "Princ" a to cenné a potrebné, skryté "pod popolom" rozozná, vyzdvihne do jasú úcty a zaslúženého uznania...

Čakanie na "holúbky" a "Princa" - väčšina z nás, beznádejne dospelých, to už dávno vie - by bolo zbytočné a v konečnom dôsledku sebazničujúce, ako každá ilúzia. Neznamená to ale, že sme prestali veriť v silu a pravdivosť rozprávky. Len ju musíme hľadať tam, kde naozaj spočíva, odkiaľ ju možno uvoľniť a použiť pre dobré veci. Preto som sa vlastne rozhodol, že sa v tomto úvodnom príhovore trochu pristavím pri problematike **projektu**. Myslím - a to treba povedať hneď - predovšetkým na projekt, v ktorom sa výsledky umeleckej výchovy a vzdelávania spájajú a integrujú do vyššej, syntetickej formy a práve vďaka nej potom prenikajú ďalej, k ľuďom, do verejnosti. Takto chápaná problematika projektu, projekcie pedagogickej energie vlastne zastrešuje celý rozsah i výzvu našej tohtoročnej témy: nestačí deti niečo naučiť, niečo s nimi pripraviť, pozametáť len pred svojím skromným popoluškovským prahom a čakať, čo bude, ale treba rozlúskavať "oriešky", plné tajomstiev, nabité energiou, ktorá aspoň na zázračný čas "do polnoci" prepožičia našej učiteľskej a vychovávateľskej práci, zväčša len krívajúcej popolom všednosti, také "šaty" a "črievičky", aby sme na seba upozornili...

Lenže čo s tou zmiešaninou popola a maku? Pozlietajú sa "holúbky" a pomôžu s triedením? Myslím si - a v tom sa teraz trochu odkláňam od rozprávkového vzorca - že práve viera v "oriešok", v silu "skrytého jadra" môže byť a je signálom aj pre "holúbky", aby prileteli a dali sa do práce; nemajú to ďaleko - sú vlastne v nás... Sen s otvorenými očami, chvejivé bdenie, ktoré nezabúda na snívanie, to je ten správny "predstartový" stav každej Popolušky na cesta za šťastím a láskou.

Projekt teda chápem predovšetkým ako investíciu, odovzdanie sa. Projektujem hlavne seba - moje ja je jadrom orieška, stredom mandaly. V ňom sa musí zaiskriť, musí expandovať

energia, aby sa na všetky strany šírila a zachytila gravitáciou do stredu všetko potrebné a súznejúce. Keď som si v duchu predstavil tento obraz mandaly (o ktorom sme už na jednej z minuloročných "Dvorán" veľmi plodne uvažovali), uvedomil som si jeho dvojznačnosť: energia tu prúdi súčasne do stredu i od neho von... Z toho plynie aj zásadný typologický rozdiel medzi dvomi základnými druhmi projektu, ako sa mi javia: na jednej strane vidím čosi ako "projekt architekta", sen silnej osobnosti, ktorá vtíska svoju vôľu, svoju apriórnu predstavu tomu-ktorému materiállovému médiu i všetkým spolupracovníkom a spolurealizátorom. Môže sa stať, že takýto projekt zostane iba snom, víziou, ako mnohé - i víťazné - návrhy z architektonických súťaží. V trocha lepšom prípade dlho čaká, kým nezarezonuje v plodných súvislostiach a neožije - ako napr. Matúšove pašie J.S.Bacha pod taktovkou F. Mendelssohna-Bartholdyho. Teda aj táto nezávislá, železná vôľa individuálneho stredu mandaly je nakoniec - ak sa má tvorivý projekt uskutočniť - pri svojom raste a šírení závislá na iných, na komunikácii, interpretácii. Jej antropopetálna, dovnútra tvorcu smerujúca gravitácia musí byť vyvážená, doplnená, zdramatizovaná o antropofugálnu, do živého okolia emitujúcu energiu. Zostáva tu však "majiteľstvo cieľa" - v podstate ide o tzv. perspektívny model projektu.

Rád priznávam, že mám v tejto chvíli na mysli predsa len čosi iné: non - perspektívny model projektu (nechápte, prosím, tento výraz doslovne, prvoplánovo!), u ktorého je hlavným zdrojom energie a rastu mandaly práve spoločné úsilie, často chaotický stav počiatkovej rozptýlenosti prvkov, ktorým je v budúcnosti - napriek zdaniu a tradícii - súdené spolunažívať a spolupracovať.

V prírodných vedách sa takýmto systémom dáva prívlastok "fuzzy", pre ich dynamickosť, no súčasne neurčitosť. Sú, ako hovorí teória chaosu, lokálne labilné, ale globálne stabilné. Na začiatku takýchto projektov sú skôr otázky, pocit hmlistosti, údivu, tajomstva, a súčasne prebleskovanie prísľubu akéhosi nečakaného rozuzlenia, riešenia. Pedagogika sa odjakživa a dodnes bojí chaosu ako východiska. Je to strach, ktorý každá úspešná "Popoluška" musí v sebe skrotiť, inak nemá šancu.

Čo proti takejto neurčitosti a úzkosti z neznámej, nevychodenej cesty môže človek urobiť? Aj tu ku mne dolieha dvojaká rada. Na jednej strane neostáva nič iné, len byť pokorným, veriť v silu jadra, v "riečište vyššej zákonitosti", ktoré si - ako nás presviedčajú moderná biológia i fyzika - samo navádza vývoj nahor, ku vyšším, komplexnejším formám. Paul Davies to v knižke "O čase" nazýva javom samoorganizácie, pri ktorom práve nelineárne systémy, charakteristické termodynamickou nerovnováhou, smerujú nahor ku komplexite, zdokonaľujú sa a chaotickosť, "neporiadok", entropiu vyžarujú do okolia. Práve toto "vyžiarenie entropie" považujem za vážnu vec. Trocha zjednodušene by som to chápal takto: ak vzniká na vyššom stupni organizácie čosi naozaj živé a nové, "staré" zaniká... Tradicionalistickému pedagogickému vkusu sa takéto procesy môžu javiť ako "nezákonné", ako zmätok, spájanie nespojiteľného, príklon k okrajovým veciam, ba dokonca ako zrada profesionality, diletantizmus, amaterizmus, ap. Na druhej strane treba otvorenosť, neukončenosť, tranzitorickosť projektu (čiže to, že nie cieľ, ale cesta je dôležitá, že práve ona je cieľom) prijať ako trvalý stav, ako osobnú zodpovednosť a údel človeka, ktorý si obraz skutočnosti nezjednodušuje. A - hoci to znie ako paradox - od otvorených

pedagogických "fuzzy" projektov očakávam práve **rekonštrukciu skutočnosti**. Ocitáme sa s touto ambíciou vo veľmi dramatickej situácii, ba priam konfrontácii s dnešným svetom... Umberto Eco má v knihe "Myseľ a zmysel" štúdiu "Televízia: stratená transparentnosť". Obsahuje presvedčivé skúmanie javu tzv. "Neotelevízie". Oproti staršej, naivnejšej a neškodnej "Paleotelevízii", ktorá *bola určená všetkým divákovi bez rozdielu, rozprávala im o tom, ako ministri odhaľujú pomníky a starala sa, aby sa nedozvedeli nič závadného, i keby kvôli tomu mala klamať*, sa táto Neotelevízia, ktorú vytvorili sprivatizované TV stanice, zmenila za pomoci rôznych elektronických čertovín... z nosiča faktov (považovaného za neutrálneho) na aparát na výrobu faktov - zo zrkadla reality sa mení na výrobcu reality... Eco takúto TV nazýva *oknom do uzavretého sveta*, ktorý sa na jednej strane zdanlivo čoraz viac stáva banálnym, pocitovo blízkym bežnému konzumentovi; ten si v prívale pokleslostí a hrubostí, aj toho, čomu Eco hovorí *televízny sadizmus a masochizmus* (napadá mi tu program Novy "Jste nejslabší - máte padáka!"), uvedomuje: "veď to sme my!", stotožňuje sa... Na druhej strane sa tomuto konzumentovi vnucujú virtuálne, umelecky pokleslé filmové fikcie, plné krutosti, násilia, morálneho relativizmu - postihuje ho akési vymazávanie etického softvéru: Alfred Jarry v "Kráľovi Ubu" použil krutý, ale presný výraz: "mozgomiškáraň"...

Priateľ - skladateľ mi na margo tejto tzv. postmodernej doby "Neotelevízie", jej "cool" podoby, prenikajúcej aj iné médiá, napr. tlač, trefne poznamenal, že "nemá akcenty", čo je vlastne typické pre javy, čo sú bez hierarchie, vnútornej väzby, bez potenciality rastu a vývoja. Iný kolega-skladateľ nazval dokonca aj snahu seriózneho súčasného, zväčša mladého umenia (mladí túžia po prieniku!) o vyrovnanie sa s týmto "časom Neotelevízie" (veď nič okrem nej radový človek-milión vlastne nekonzumuje) "morendom", čiže odumieraním, postupným chradnutím v mrazivom ovzduší morálnej a názorovej ničoty...

A tu mi dovoľte povedať, že práve v opozícii k tomuto trendu odumierania a falšovania autentickej ľudskej reality sa môže presadiť otvorený pedagogický (ale aj čisto umelecký) projekt ako "generátor obnovy", ako zdroj, cez ktorý dochádza k oživeniu, k zastaveniu "morenda". Preto by som mu prisúdil prívlastok "ochranársky" - áno, spolupráca na periférii dnešného "neotelevízneho cirkusu", kreativita povyšujúca a sústredzujúca zavrhané, marginalizované, neschopné reklamného blýskania a pretfčania sa do mandál s pevným stredom, je jednou z vážnych zbraní proti inscenovanej (a teda zmanipulovanej) skutočnosti. Aby sme neskončili tak, ako to v závere spomínanej štúdie popisuje Eco v súvislosti s počítačovým gamblerstvom: *Neviem, či ste si to už vyskúšali, ale stačí hrať dve hodiny cez deň, aby vám potom v nepokojných nočných driemotách ďalej v očiach blikali svetielka a rysovali sa stopy svetelných striel. Sietnica i mozog nadranc. Dlhो nevidíte nič iné, než tmavú škvrnu. A to je začiatok konca...*

Ako a na akej báze sa môžeme v rámci reálnej pedagogickej činnosti podieľať na vzniku otvorených, "ochranárskych" projektov, ktorými prispejeme k ozdraveniu umierajúceho prostredia ľudskej kultúry? Je to vôbec v kolotoči našich vopred určených a limitovaných povinností, "štandardov" možné? Odučím si svoje hodiny, zaradím pár svojich žiakov na koncert ZUŠ-ky, kde sa rozdáva cyklostylovaný program alebo nudne a tradične konferuje postaršia kolegyňa z LDO? Krvopotne vbijem do detí pár pesničiek a vystúpime s nimi na školskom podujatí v telocvični vedľa ukážok aerobiku či karate? Pustím deťom hlučné

disko a nechám ich poskakovať podľa vzoru neotelevíznych pseudohviezd? Alebo stačí ukázať deťom gombíky na syntetizátore a potom im to dovoliť aj na snobskej besiedke súkromnej školy, hrdej na svoj "up to date" postoj i na profit z rodičov, čo s naivnou hrdosťou prijímajú tieto rýchlokvasené "výsledky"? Vysypem zo skúseného, svetaznalého rukáva rovno pod nohy radných, poslancov a vrchných inšpektorov napucované voje mažoretiek, dychoviek a ľudoviek?

Určite všetci cítite, že tieto moje otázky sú rečnícke. Spomenul som práve to, čo za ambiciózny, cieľavedomý "ochranársky" postoj nepovažujem. Pritom vás uistujem, že problém nie je v tom, že sme malú žiačku naučili hrať "Pre Elišku" alebo trocha väčšiu spievať muzikálový evergreen, ani v tom, že sa deti naučia rozpútať syntetizátorovú "Ave Mariu" alebo hrať v dychovke, ľudovke či vykrucovať sa v skupine mažoretiek. Už som to spomínal: vlastnosťou "mandaly", projektu, ktorý vzniká okolo "stred", je práve to, že je vždy krásna a zaujímavá, plná energie - aj keď ju zložíte z útržkov starých handier, úlomkov odhodnených vecí či z črepín zo starých fliaš (podobne ako amorfná zmäť farebných kamienkov v krasohľade vďaka zrkadlám vždy vytvorí zmysluplné obrazce). Práve zrkadlá sú v prípade krasohľadu pomocníkom, ktorý sugeruje "stred". V prípade ľudského vnútra, našej ľudskej kultúrnej skúsenosti sa týmito "zrkadlami", "orieškami" "mandalovými stredmi" tvorivého "big bangu" môžu stať rozprávky, mýty, bájky, porekadlá, všetko staré, ušľachtilo ohmatané časom, čo leží v zásobárni ľudských symbolov, komunikačných znakov, gestiky, mimiky, pantomimiky - skrátka celý arzenál nonverbálneho i verbálneho prejavu človeka, dokonca aj odpad po ňom, pokiaľ obsahuje energiu, ktorou sa nabil v komunikačných situáciách. Mám skúsenosť, že takto funguje aj dobrá metafora, obraz, silný úryvok verša, prirovnanie, trefná alegória, ap. Explózia, navodená z tohto jadra, z tejto perspektívy zjednocuje a integruje aj to, o čom by sme to nikdy neboli predpokladali.. Vidíme v jej záblesku všetko všedné, schematické, opovrhnuté akoby nanovo, znovuzrodené, obdarené sviežim zmyslom. Vraciame sa - v protiklade k "neotelevízii", ktorá inscenuje realitu v záujme ľživej fikcie - cez fikciu k pocitu novej skutočnosti.. Paul Davies v spomínanej knižke "O čase" spomína ako základné princípy, podľa ktorých sa správajú živé organizmy, princíp plnosti a princíp jednoty: všetky formy a typy sú z jedného základu, vychádzajú z jedného procesu rastu. Je načase, aby sme silu týchto princípov začali využívať aj v škole...

Za takmer 30 rokov svojej kompozično-pedagogickej a moderátorsko-vykladačskej činnosti na poli hudby medzi deťmi som vytvoril veľa projektov - rozhlasových, televíznych, scénických, poloscénických, náučno-výchovných, knižných, čisto hudobných... Nestihol by som ich v danom časovom limite ani len vymenovať. Pars pro toto a práve vzhľadom na zorný uhol, ktorý som k problematike projektu zaujal v tomto úvodnom slove, siahnem k čomusi možno z hľadiska "vyššieho pedagogického záujmu" okrajovému, ale pre môj život i prácu bytostne dôležitému - k svojmu tiež už takmer 30-ročnému pôsobeniu v *Detskom mestečku Zlatovce*...

Na ukážkach z tradičného výročného programu, pôvodne tzv. "koncertu vďaka", ktorý Zlatovce vždy organizovali pre sponzorov a priaznivcov a ktorý sme s priateľom Belom Felixom a ďalšími spolupracovníkmi vytvorili v r. 2000 pod názvom "*Lod', ktorá sa plaví do neznáma*", sa vám pokúsím aspoň naznačiť, ako sa tresť neškolených, amatérskych

aktivít týchto sociálne handicapovaných detí, o ktorých umelecké usmerňovanie je postarané skutočne iba veľmi skromne, mení v gravitačnom poli "mandaly" na zmysluplnú sieť, ako už pripravené "Ariadnine nite" prekvapujúco vedú k podstate ich výpovedí, dávajú aj neškoleným krokom pôvab a istotu, ako polovice "rozlomených dukátov" v ich rukách pasujú k druhým poloviciam v pesničkách, hrách, rozprávkových motívoch, typizovaných situáciách, prevzatých zdanlivo bez ladu a skladu, len na základe "snovej", asociatívnej logiky, ale uplatnených v zrkadlovom priestore "krasohľadu".

Program *"Lod', ktorá sa plaví do neznáma"* bol už šiestym podobným v poradí - z hľadiska výsledku sa mi vidí najucelenejší a najautentickejší. Využili sme v ňom predchádzajúce skúsenosti a presne "šili na mieru". R. 1995 sme začínali s programom o *"Tulákovi"* na motív konfliktu medzi slobodou a zodpovednosťou. R. 1996 si deti v Mestečku predsavzali osvetliť svoj vzťah k okoliu, definovať svoju rolu v programe *"Že nie si sám..."* R. 1997 sme po prvý raz využili masívnejší rozprávkový skelet Andersenovho "Cisárovho slávika" v programe *"Pozri, tá hviezda patrí nám..."* (citát z básne mladého chovanca Mestečka), v ktorom si deti odpovedali na otázku, čo je v živote pravé, a čo nepravé, umelé... V r. 1998 sme v programe k 25. výročiu DM preniesli na javisko všetky základné prostredia, v ktorých sa jeho malí a mladí obyvatelia pohybujú. V r. 1999 sme sa pokúsili o I. dejstvo mojich *"Bájak o Levovi"* - o tých budete viac počuť ochvíľu. Vlni, r. 2001 viac dominoval autorsky i režijne môj priateľ a kolega doc. Belo Felix, ktorý už niekoľkokrát predtým "zapustil korienok" v zlatoveckom prostredí a stal sa na ňom podobne "drogovo závislý" ako ja... Robili sme a dotvárali jeho spevohru *"O Harlekýnovi"*. Celý tento oceán času siedmich rokov nezištne, s láskou a, ako uvidíte, aj s nesmiernym pôvabom pomáhal deťom preplávať operný a muzikálový spevák Ferko Ďuriač, ktorý sa tak stal pre deti v DM priam živou legendou, navždy zapísanou do jeho histórie. Mal tu byť dnes s nami, ale je momentálne viazaný na Moskvu, kde vystupuje v muzikáli "Dracula". A propos, Ďuriač je dodnes jedným z najlepších a najzasvätenejších interpretov a mediátorov mojich hudobno-scénických výchovných projektov - Červeného jablčka a Rozprávky o Markulke a víčkovi Jablčkovi...

Než vám ukážky z projektu *"Lod', ktorá sa plaví do neznáma"* uvediem, rád by som pustil krátky, osemnásťminútový film *"Tiché výkriky"*, ktorý podľa môjho scenára natočil r. 1987 v DM Zlatovce režisér Floreán. Len pre zaujímavosť: obsahuje ako jednu vrstvu môj projekt - hudobnú rozprávku "O červenom jablčku", ktorá pôvodne, o niekoľko rokov skôr vznikla ako súčasť rozhlasovej série príbehov "Záhadné pesničky" do vysielania pre ZŠ. Po skúsenostiach v Zlatovciach, kde jej svoju energiu a nový zmysel udelili tamojšie deti, som ju transformoval druhýkrát a vznikol už spomínaný a azda môj najúspešnejší výchovno-scénický program, ktorý je uvádzaný dodnes. Máme tu teda pred sebou autentický príklad na transformáciu projektu "architektonického", autorsky uzavretého na "ochranársky", otvorený smerom k aktivitám samotných detí, a to aj detí z publika a v publiku... Ostatné si z filmu odčítate sami. Naladí vás na príjem ukážok z projektu, ktorým som sa rozhodol ilustrovať svoje úvodné slovo a súčasne otvoriť cestu k ďalším bodom nášho dnešného i zajtrajšieho programu... Vitajte na Pedagogickej Dvorane 2002 !

Bratislava, 11. apríla 2002

Prof. Juraj H a t r í k